

Др Надир еф. ДАЦИЋ

Пријепоље

КУЛТУРНО ПРОСВЈЕТНА ДЈЕЛАТНОСТ ГАЈРЕТА У СРЕДЊЕМ ПОЛИМЉУ И ПОТАРЈУ

Један од најважнијих културних догађаја у Босни и Херцеговини на почетку XX вијека било је оснивање културно-просвјетног Друштва Муслимана Гајрет, 20. фебруара 1903. године. Ријеч гајрет је арапског поријекла (арапски: гајра; настој, труди се, хајде напријед) и значи „ревност, настојање, срчаност, племенитост, ентузијазам, помагање, снага, приврженост, потпора, труд, упорност, преданост”.¹ То је подстицање на упорност, истрајност, издржљивост, непоколебљивост и ентузијазам. Гајретити - трудити се, својски радити, устрајно радити, настојати. У времену од 1903. до 1941. године друштво је неколико пута мијењало своје име. Послије првог назива *Гајрет, друштво за потпомагање ђака муслимана, оно се зове Муслиманско потпорно друштво Гајрет; Гајрет, друштво за културно и економско подизање муслимана; Српско-муслиманско културно-просвјетно друштво Гајрет, те коначно Културно-просвјетно друштво Гајрет.*

Задатак Гајрета је био да помаже муслимане ђаке на средњим и

¹ Абдулах Шкаљић, *Туризми у српскохрватском језику*, Свјетлост, Сарајево 1985, 288.

вишим школама у Босни и Херцеговини и Аустро-Угарској монархији. Оснивање друштва наишло је код већине на лијеп пријем. Омладина га је прихватила са одушевљењем. Међутим, људи одани Влади и конзервативни свијет нерадо су гледали на оснивање Гајрета.

Послије неколико година рада Гајрета приступило се организовању мреже повјереника и пододбора у готово свим крајевима Босне и Херцеговине. Међутим, тек послвије скоро двадесет година од оснивања овог Друштва у Сарајеву, односно 1921. године, његова организација проширена је и на Санџак. Настао са првобитним циљем да помогне и омогући лакше школовање муслиманске младежи, Гајрет је развио своју дјелатност и одиграо значајну културно–просвјетну мисију.

Гајрет је поникао на територији Босне и Херцеговине и првих седамнаест година дјеловао је само у тим границама, иако се изван њих налазио значајан дио муслиманског становништва који је био заосталији и непросвјетенији од оног у Босни и Херцеговини. Зато је Гајрет настојао да своју организацију прошири на читавом простору Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца гдје је живјело муслиманско становништво. Према Правилима из 1921. године, Гајрет је добио дозволу да своју организацију прошири и изван Босне и Херцеговине, на територији читаве новостворене државе. Ово је посебно значајно за Гајретово дјеловање у крајевима настањеним Муслиманима, а што се првенствено односи на Санџак, Црну Гору и Македонију. „Ширење Гајретове организације изван Босне и Херцеговине вршено је уз свесрдну помоћ и подршку државних органа, прије свега Министарства вјера, одјела за муслиманска питања, које је било надлежно за вјерску организацију Муслимана изван Босне и Херцеговине. Преко појединих муфтија и других вјерских службеника вршена је агитација

за оснивање Гајретових организација”.²

У Санцаку је Гајрет био једино муслиманско друштво које је имало дозволу за рад у овим крајевима а према писању листа „Санцак” од 1. марта 1932. године, „скоро најактивнија просветна друштва у Санцаку јесу пододбори Гајрета, који неуморно раде на културном препорођају муслиманског становништва. Њихов плодан рад може се јасно видети при посети и најмање варошице у Санцаку”.

Гајрет је Санцаклијама први развио свијест преко својих читаоница и јавних предавања и указивао на нужност школовања ако се хоће опстанак и напредовање. Тако члан Главног одбора Гајрета Бекир Омерсофтић, након обиласка Санцака 1939. године, извјештава Главни одбор да је путујући кроз Санцак примјетио да је од свих позваних фактора једини Гајрет учинио нешто позитивно за Санцак. Захваљујући Гајрету пошло се и у Санцаку напријед. Да није било Гајрета изгледа да би Санцаклије дуго чекале да им неко укаже на потребу да иду у школе. Поред тога, констатовао је „да свако дијете у Санцаку зна за Гајрет а то значи врло много и за Санцак и за Гајрет и за Муслимане уопште”.

„Међутим, и поред подршке коју је званична власт пружала Гајрету, успостава његове организације у Санцаку, те Косову и Македонији, одвијала се са изразитим потешкоћама. Разлози томе лежали су у чињеници, да је, прије свега, муслиманско становништво у Санцаку било лишено било каквих политичких, културних и других веза са Босном и Херцеговином, јер то власт није дозвољавала. Ниједна муслиманска организација, ни политичка ни неполитичка, није могла дјеловати изван Босне и Херцеговине. Из тих разлога, муслиманско становништво у Санцаку било је изложено јаком утицају политичке

² Ибрахим Кемура, *Улога Гајрета у друштвеном животу Муслимана у Босни и Херцеговини (1903-1941)*, Веселин Маслеша, Сарајево 1986, стр. 279.

организације Турака и Албанаца, „Џемијет”, која је у Гајрету гледала свог политичког противника и експонента владајућих кругова из Београда, те настојала свим силама омести његово ширење у овим крајевима и паралисати му сваки рад”.³ „Џемијет” није успио онемогућити оснивање Гајрета у Санцаку па је организованије дјеловање Гајрета на овом подручју започело 1920. године, одмах након стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У том смислу, како ћемо и видјети, ишло се редом. „Најприје долази до успостављања Гајретовог пододбора у Прибоју. У овој истој години у осталим санчачким мјестима Главни одбор Гајрета именује своје повјеренике. Тако, у 1920. години, поред пододбора у Прибоју, имамо повјеренства у Пријепољу (4 повјереника), Новој Вароши (3), Новом Пазару (2), Бијелом Пољу (2), Сјеници (2) и у Пљевљима (1).

Чланови и активисти Гајретовог пододбора у Пријепољу 1923. године

³ Ибрахим Кемура, наведено дјело, стр. 180.

То је, међутим, био само почетак Гајретовог рада у тим крајевима и на томе се не остаје дуго. Иде се још даље. Гајретова зами-сао и рад постају све снажнији, а његова организација све обимнија и сложенија. Већ 1921. године мјесто повјереника оснивају се пододбори у Пријепољу, Новом Пазару и Бијелом Пољу, док у осталим мјестима, због нешто слабијег успјеха, и даље се задржавају повјереници (Пљевља, Нова Варош и Сјеница). Како се може видјети, почетак није био лош и успјех је био задовољавајући с обзиром на прилике које су тада у Санџаку владале и конзервативност санџачког становништва које је показивало неповјерење према свему што је наново долазило, па и према Гајрету. Али тада, након двије-три године рада и полета, нагло долази до застоја у томе раду на остварењу Гајретових циљева”.⁴ Исто тако ове године (1921) именовани су повјереници и у неким мјестима гдје до тада нису постојали, као у Бродареву, Кањама, Комарану, Косатици, Хисарцику, Каћеву, Песелу, Великој Жупи и Страњанима (све срез пријепољски). Међутим, сва ова новоуспостављена повјеренства нису имала готово никаквог успјеха и замиру одмах идуће године. Узрок томе су, свакако, услови и прилике, поготову на селу, под којима је Гајрет у Санџаку почео да ради а које су биле другачије од оних у Босни и Херцеговини. Народ није био припремљен да правилно схвати Гајретов рад. Наилазило се на неразумијевање. Зато у многим овим мјестима неће бити обновљен рад Гајрета, осим у Бродареву, Комарану и Хисарцику, гдје су 1931. године поново именовани повјереници а након тога у Бродареву и Комарану биће формиран и мјесни одбори.

Политичка странка „Џемијет” и даље је настојала омести рад Гајрета па је у том смислу покушала основати своје културно-

⁴ „Гајрет”, бр. 6, 1940, стр. 122.

просвјетно друштво које би се звало *Наш Гајрет*. Таквим и сличним покушајима „Џемијета” уношена је конфузија међу чланством Гајрета, усљед чега су његове активности биле доста отежане. Потрајало је то тако све до уклањања „Џемијета” са политичке сцене 1924. године, након чега су створени повољнији услови за рад Гајрета.

У другој фази свога дјеловања од 1918. до 1941. године Гајрет је, сходно већ устаљеној традицији, наставио свој рад на основним задацима потпомагања школовања омладине и стварања савремене интелигенције. Те задатке у новонасталим приликама Друштво је остваривало путем школовања средњошколске и универзитетске омладине, давањем стипендија и потпора. Удовољавајући савременим потребама, друштвена дјелатност је проширена и обухватила је, поред школовања и стипендирања ученика, оснивање средњошколских интерната, организацију течајева за неписмене, оснивање стручних течајева за шегрте, домаћице и земљораднике, ширење просвјете у народу организовањем сталних и покретних књижница по селима, те оснивање народних универзитета.

Рад Гајрета на културно-просвјетном подизању Муслимана Санцака био је, такођер, врло разнолик. Поред читаоница, популарних предавања, аналфабетских течајева, домаћичких школа и разних културно-просвјетних приредби, главна активност Гајрета била је школовање омладине. Тој области Гајрет у Санцаку је посвећивао највише пажње. О стању у Санцаку и културно-просвјетним приликама у њему говорили су заступници пододбора Пријепоља на Гајретовим годишњим скупштинама у Сарајеву. Тако је у листу „Гајрет” објављен говор Тамила Селмановића из Пријепоља под насловом „*Санцак и Јужна Србија на Главној скупштини Гајрета*”, који је на скупштини у Сарајеву 1930. године поред осталог рекао: „У Санцаку и Јужној Србији

ријетки су муслимани учитељи из најпростијег разлога што их немамо. Ни десета варош у овим крајевима нема муслимана учитеља, а да о селима и не говоримо. Главни одбор Гајрета, посљедњих година, примио је у своје интернате, на приједлог мјесних одбора, приличан број дјеце из ових крајева, а међу овима најмање их је отишло у учитељске школе. Како су нама најпотребнији учитељи, неопходно би било потребно да мјесни одбори препоручују, а Главни одбор, на првом мјесту, прима у своје интернате дјецу ових крајева која ће похађати учитељске школе, а и на дјецу која се обраћају и траже заштиту Гајрета, утицати да иду у учитељске школе”.

Исте, 1930. године пододбор Гајрета Пријепоља затражио је од Главног одбора Гајрета у Сарајеву да се у вароши Пријепољу постави идуће школске године једна учитељица Муслиманка и један учитељ Муслиман, који испуњавају услове за службу у вароши, а који су „национално свјесни, како би Гајретове идеје у овим крајевима узеле што више маха и да муслимански елеменат буде национално што свјеснији, како мушки, тако и женски”. У том смислу је и наредне 1931. године, пододбор Гајрета у Пријепољу са своје редовне годишње скупштине, која је одржана 21. јуна, упутио Главном одбору Гајрета у Сарајеву сљедећи приједлог:

- Да Главни одбор замоли Дирекцију Вакуфа у Скопљу да утиче на мјесне Вакуфске Одборе у Санцаку и Јужној Србији да помажу Гајрет и излазе му у сусрет у границама могућности тим прије што је Гајрет у овим крајевима преузео и преузима један велики дио дужности Вакуфа - на име просвјешћивања муслимана.
- Да се Главни одбор заузме код надлежних те да се у овим крајевима у средње а нарочито у основне школе постави што више муслиманских учитеља, јер би то много допринијело у градовима

а нарочито у селима присуству муслиманске дјеце у школи.
- Да Главни одбор прима у своје интернате и даје помоћ реф-
лектантима из Јужне Србије искључиво или бар на првом
мјесту оним ученицима-цама који се обавезу да ће похађати
учитељске школе и да ће по завршетку тих школа служити
онамо гдје им Гајрет мјесто код надлежних издејствује. На ова-
кав начин би се створио најбрже најнужнији кадар инелектуа-
лаца и радника Гајретових који би били најбоља гаранција и
камен темељац за даљи прогрес ових крајева.

*Приређивачки одбор Гајретове забаве, одржане 3. маја 1931. године
у просторијама „Касине” у Пријеполу, поводом Бајрама
- испред зграде Друштва-*

Гајретови конвикти

Прије Првог свјетског рата муслиманска средњошколска омладина углавном се користила конвиктима које је о свом трошку издржавала Вакуфска управа. Вакуфско-меарифски сабор Босне и Херцеговине, који је издржавао пет средњошколских интерната у Босни и Херцеговини, донио је 1919. године одлуку о њиховом распуштању. У споразуму са вакуфском управом те интернате је преузело Културно-просвјетно друштво Муслимана Гајрет, а под условом да се зграде у којима се налазе конвикти уступе на коришћење Гајрету, с тим да и даље остану власништво Вакуфа. Тако је Друштво дошло у посјед пет мушких интерната, који су се налазили у Сарајеву, Бањалуци, Тузли, Мостару и Бихаћу. До краја свога дјеловања 1941. године, Гајрет ће отворити још неколико мушких и женских интерната у Босни и Херцеговини.

Иницијатива за отварање једног конвикта у Санџаку покренута је на Гајретовој годишњој скупштини 1921/22. године. Главни одбор Гајрета се тада обратио свим својим пододборима у Санџаку са упитом колико ће они моћи доприносити за овај конвикт. Али на ове упите Главни одбор није добио никаквих одговора и зато та ствар за ову годину пропада. Поменута иницијатива је обновљена на Годишњој скупштини 1922/23. године. Главни одбор инсистира да се на сваки начин отвори средњошколски конвикт у једном од највећих санџачких мјеста а у којем би се имало смјестити најмање 30 ученика. Овога пута Главни одбор ради самостално не обраћајући се тамошњим пододборима, већ отвара свој конвикт у Новом Пазару. За управника овог конвикта именован је Мустафа Кресо, учитељ. И поред његовог настојања да се конвикт одржи, није успио у томе, јер се у то вријеме појавио „Џемијет” који је извршио јак утицај против Гајрета, тако да је крајем 1924/25.

године број ђака у овом конвикту био сведен на два. Наредне школске године конвикт је због малог броја ученика затворен а Главни одбор Гајрета је донио одлуку о његовом премјештању у Пријепоље. Међутим, како ни у Пријепољу није било већег одзива, јавила су се само три кандидата, конвикт није ни отворен. Почетком школске 1928/29. године у Санџаку је поново отворен Гајретов конвикт, овога пута у Пљевљима. Вакуфски одбор, на сједници одржаној 1. августа 1928. године одлучио је: „да се Пододбору Гајрета пљеваљском уступи за извјесно вријеме а без кирије потребити број одјелења у згради Медресе ове вароши и обје плетеће машине, с тим да исте искоришћавају само пљеваљски питомци, те да се о томе склопи и потпише нарочити уговор, којег има да у име Управе потпише Окружни муфтија, као предсједник Вакуфа Дервиш еф. Шећеркадић. Представници Гајрета и вакуфа потписали су уговор, утврдили међусобне обавезе и свечано отварање првог гајретовог конвикта у Санџаку обављено је 12. новембра 1928. године, у оквиру прославе 25-годишњице Гајретова рада. Коришћење зграде Медресе за потребе Гајретовог конвикта било је бесплатно од 1928. до 1933. године, а потом је коришћена уз договорену кирију. Скоро сви гимназијалци имали су потпору Гајрета а сви са стране и са терена општине, те они сиромашни, становали су у Конвикту. Многи су завршили више или високе школе и представљају први већи број интелектуалаца из овог краја. Кроз свеукупан рад Конвикт је радио на еманципацији муслиманског живља, посебно муслиманки, те ширењу напредних идеја међу омладином па и оном која је ван интерната. Конвикт је одржавао добре везе са гајретовим студентским домом Осман Ђикић у Београду, који је формиран 1923. године, а у коме су били смјештени неки студенти из ових крајева, па и Пљеваља. Од тада (1928) па све до престанка са радом Друштва, овај конвикт непрестано ради

и прима сваке године просјечно по 30 питомаца.

Поред гимназија, најпосјећеније школе биле су трговачке, техничке, учитељске, геодетске и сл. Према Правилима Гајрета, помагање школовања није се ограничавало само на Муслимане, него је предвиђало и ученике осталих националности. Одређивање броја мјеста и пријем у интернатима било је у надлежности Главног одбора. Осим тога, Главни одбор имао је право да одлучује о врсти школе коју ће похађати његови питомци а одређивао је и висину износа, односно опскрбнину која се плаћала за издржавање у интернату. Један број ученика имао је право на бесплатно школовање. То је био случај само са сиромашном и изузетно даровитом дјецом, док су остали били дужни плаћати школарину. Одлука о дијелењу мјеста у интернатима, стипендија и потпора била је у надлежности Главног одбора у Сарајеву.

Међутим, мјесни одбори нису били тиме задовољни па су тражили да они имају право доносити рјешења о пријави питомаца са свог подручја у интернату. Главни одбор није прихватио такве захтјеве, већ је при подјели стипендија водио рачуна о приходима које поједини Гајретови пододбори остварују, па су приоритет имала она мјеста која су издвајала више средстава. Тако је усвајање закључка на XXXVI редовној скупштини Друштва 1932. године, да се при расподјели стипендија за мјеста у интернатима руководи принципом „Ко више даје, више добија”, примљено са негодовањем и протестима јединица из економски неразвијених крајева. Овом одлуком био је нарочито погођен Санџак, што је изражено и у Резолуцији чланова Гајрета из Пријепоља, упућеној Главном одбору. Наиме, приликом доласка делегата Главног одбора Гајрета из Сарајева, управа Мјесног одбора Пријепоља сазвала је 15. октобра 1932. године ширу конференцију Гајретових радника, на којој се детаљно разговарало о свим питањима која су се односила на

културно-просвјетни живот санџачких Муслимана. На конференцији је констатована велика заосталост Муслимана ових крајева у културно-просвјетном погледу као и њихово лоше економско стање. Чланови конференције нису могли повјеровати да било ком у земљи није познат тежак положај санџачких Муслимана, те их је зачудила одлука Гајретове скупштине „Ко више даје, више добива”. У вези са тим, конференција Гајретових пријатеља и раденика, одржана 16. октобра 1932. године у просторијама Мјесног одбора Гајрета у Пријепољу у присуству делегата Главног одбора Гајрета, ријешила је да Главном одбору Гајрета пошаље Резолуцију сљедеће садржине.

„Моли се Главни одбор Гајрета, да од своје идуће годишње скупштине издејствује рјешење да се закључак са прошлогодишње скупштине: „Ко више даје за Гајрет више од њега помоћи добива” не примјењује на Санџак и да се из свих мјеста из Санџака за идућу школску годину прими у Гајретове интернате један добар број питомаца (најмање 100) којима би се обезбједило пуно школовање, а који би се имали по завршеном школовању упутити у Санџак. Само једном овако осјетном помоћи могло би се унеколико помоћи Санџаку, и ово би била најсигурнија полазна тачка и најбољи и једини начин да се муслимани ових крајева пробуде из своје учмалости и поведу у сусрет бољој будућности. С обзиром на горе изложено потребно је да сви муслимани Краљевине Југославије учине за Санџак једну овакву жртву на челу са Гајретом и да спасе Санџак, јер би то било муслимански, гајретовски и човјечански”.⁵

Пододбори Гајрета у Санџаку непрестано су се трудили да се са овог подручја упише што већи број питомаца у Гајретовим интер-

⁵ „Гајрет”, 1932, стр. 340.

натима. Тако је, Пододбор Гајрета у Пријепољу 1. августа 1930. године прослиједио молбу Ахмета Ханића, који је завршио четири разреда Државне гимназије у Пријепољу, за пријем у Војну академију”.⁶ У извјештају пододбора Гајрета Пријепоља од 17. новембра 1932. године одаје се захвалност Главном одбору Гајрета што је примио двојицу питомаца из Пријепоља на бесплатно школовање у Пљеваљском конвикту. У извјештају се не помињу њихова имена. Управа Мјесног одбора друштва Гајрет у Пријепољу је 10. јула 1937. године доставила Главном одбору у Сарајеву молбу са именима седам кандидата за питомачка мјеста у Гајретовим интернатима уз сљедећи извјештај: „Пошто код нас муслиманска дјеца врло слабо похађају средње школе, то се је за помоћ Гајрета у овој години обратило само двоје и то: Хашимбеговић Хасна и Хашимбеговић Мурат, свршени ученици ИВ разреда Гимназије у Пријепољу. Остали кандидати су православна дјеца, која услед тешких материјалних прилика не могу о своме трошку да наставе школовање, без помоћи којег хуманог друштва. Овај Мјесни одбор вам је све те молбе православне дјеце доставио са приједлозима, да се иста по могућности приме за Гајретове питомце, јер би то заиста учинило јак утисак код наших православних и наравно много користило раду за Гајрет. Али, Мјесни одбор нарочито умољава Главни одбор, да свакако прими кандидате муслимане, јер, као што смо напред навели, њих је и иначе врло мали број по школама, па кад се и овоме двома не би омогућило, да наставе школовање, била би велика штета за ове крајеве”.

⁶ Архив БиХ 3179/30

Полазнице Гајретове Домаћичке школе у Пријеполју

И из осталих градова у Санџаку слате су молбе Главном одбору Гајрета за пријем што већег броја питомаца у Гајретове конвикте. Врло је занимљив допис Мјесног одбора Гајрета Нове Вароши од 12. децембра 1933. године, послат Главном одбору Гајрета у коме га обавјештава да „у цијелом срезу нововарошком ни у једној основној школи нема ни један учитељ муслиман нити је од ослобођења до данас био, а како је овдашњи муслимански елеменат на културном и просвјетном пољу далеко, далеко изостао од осталих крајева муслиманског живља, а пошто смо сазнали да у срезу златиборском, општини јасеновачкој, бановини дринској има муслиман учитељ Хусеин Абдићевић – Босанац, родом из Брчког а при којој основној школи нема нити једно муслиманско дијете, па како би био од користи и самом Гајрету, то нам је част умолити наслов за дејство код надлежних да би се Абдићевић премјестио из школе јасеновачке у основну школу у Новој Вароши”.

Са једне од Гајретових забава у Новој Вароши

Као што је раније речено, рад на културно-просвјетном поди-зању Муслимана Санџака од стране Гајрета био је разнолик. Поред главне активности у том смислу, а то је школовање дјеце, Гајрет је имао организован аналфабетски течај. За успјешно организовање аналфабетских течајева Друштво је, осим агитације на пропагирању што масовнијег одзива и похађања ових течајева, настојало да разним повластицама обезбједи стручни учитељски кадар”.⁷ На плану поди-зања општег образовног нивоа и сузбијања неписмености, поред аналфабетских течајева на којима се вршило елементарно описмењавање, дјеловале су и тзв. Домаћичке школе као специфичне установе за жене. „Задатак ових школа био је да раде на образовању и васпитању сеоских и варошких дјевојака. Будећи интересовање за домаћи ред и рад, јачајући вољу и осјећање дужности према дому и изазивајући осјећање потребе за бољим и угоднијим животом, оне су дјевојкама и женама давале потребна образовања која су их оспособљавала за добре и умјешне домаћице, жене и мајке. Отварање ових државних школа за домаћице, како су се званично називале, покренуло је Министарство просвјете, Одсјек за народно просвјећивање, 1930. године. „У ове школе примане су дјевојке и жене од 15 до 30 година старости. Настава је трајала 5-6 мјесеци, а законом о народним основним школама био им је признат ранг основне школе. Програм ових школа обухватао је описмењавање (читање, писање, рачунање), историју, домаће газдинство и друго”. Главни одбор је уложио велики напор да се отвори што више домаћичких школа. У 1930. години, отворено је укупно осам домаћичких школа, које је похађало 200 жена и дјевојака, а у 1931. години, тај број је удвостручен. Нема података о броју ових школа у

⁷ Исто, стр. 314.

каснијим годинама. Домаћичке школе су у раду показале добре резултате. Оне су оспособљавале женску омладину не само да буду добре домаћице него су сиромашним полазницама давале сигуран хљеб у руке, давале изучен занат, оспособљавале их у ручном раду. Свим сиромашним полазницама је овај занат доносио лијепу зараду и многим фамилијама је обезбједио добар живот. У Пријепољу је Гајретова домаћичка школа отворена на иницијативу агилног одбора Гајретова, која је отпочела са радом 10. јануара 1931. године, и трајала пет мјесеци. „У ову школу уписало се и похађају је 20 муслиманских дјевојака и дјевојчица. Ово је прва домаћичка школа за муслиманке у Санцаку и Јужној Србији.

„Читаонице су све до појаве виших облика удруживања биле мјеста не само друштвеног окупљања него и значајни центри политичког, културног и просвјетног живота. Ту своју улогу читаонице су задржале и после оснивања културно-просвјетних и других друштава”.⁸ Међутим, знатан број читаоница је у вријеме шестојануарске диктатуре проглашен Гајретовим читаоницама. То је учињено на иницијативу самог Гајрета. У циљу брже и организоване акције претварања ових установа у своје читаонице, Главни одбор је 21. фебруара 1931. године усвојио Правилник, у коме је усвојен један назив, Гајретове читаонице, умјесто клубови, домови, читаонице (кираетхане), зато што је било најрационалније, нарочито због недостатка просторија подесних за сједнице, предавања, зборове и забаве. У њима су се чланови Гајрета информисали о дневним приликама, читали штампу, коментарисали догађаје и договарали за разне акције. Оне су биле велика потреба, а нарочито у Санцаку, јер је просвијећеност народа била на

⁸ Ибрахим Кемур, наведено дјело, стр. 318.

ниском нивоу. Управу над читаоницама имали су мјесни одбори, а њихова имовина је била имовина друштва Гајрет. Трошкове око издржавања читаоница сносили су њихови чланови, плаћајући читаоничку чланарину. Свака од ових читаоница је добијала одређен број часописа и листова.

Према подацима изнијетим у часопису „Гајрет”, ово Друштво „је у 1938/39. години, имало своје читаонице у 17 мјеста”.⁹ Од помених 17 читаоница, четири се налазе у Санцаку, и то у Пљевљима, Новој Вароши, Сјеници и Пријепољу. Члан Главног одбора Гајрета Бекир Омерсофтић је 1939. године пропутовао кроз Санцак и између осталог констатовао сљедеће: „Уздуж цијелог Санцака постоје Гајретове читаонице, које су жаришта сваког културног и просвјетног рада у Санцаку. Када дођете у Санцак немате других локала гдје бисте могли свратити осим Гајретових читаоница. Те читаонице су окупиле око себе све што је добро и честито. Но Санцаклије би морали изнаходити специјалне приходе за читаонице и из тих прихода издржавати их, како то прописује и Правилник за Гајретове читаонице, а Гајретов новац морали би неокрњен слати Главном одбору. На тај начин више би санцачке дјеце добивало Гајретову помоћ”.

Поред аналфabetских течајева и домаћичке школе, Гајрет је имао активности на просвјетивању широких народних маса одржавајући и популарна предавања. Теме предавања су се односиле на сва актуелна питања од животног интереса муслимана, и која потпомажу његово материјално и културно подизање, те национално просвјетивање. Тражило се да предавања буду популарна, из најважнијих грана живота: вјере, хигијене, просвјете, одгоја дјеце, пољопривреде, задру-

⁹ Гајретове читаонице и клубови, „Гајрет”, бр. 7-9, 1939, стр.143-145.

гарства, трговине, занатства, историје нашег народа и слично. Предавањима се прилазило озбиљно, владао је ред, пажљиво су слушана, вођене биљешке и записник, а на крају се дискутовало о предавању. Било је предвиђено да „сва предавања која задовољавају својом обрадом буду штампана у форми књижица, па се и на тај начин заводи Гајретова библиотека”.¹⁰ Гајретова предавања углавном су одржавана у току Рамазана, у дане Бајрама и другим сличним приликама, а мјеста одржавања су биле џамије, мектеби, просторије Гајрета и сл. Послије предавања присутни су давали прилоге у намирницама, новцу, одјевним предметима и сл. у корист Гајрета.

У свом раду до 1941. године Гајрет је био средиште свеколиких културних активности на овом подручју и сасвим сигурно дао немјерљив допринос у школовању и еманципацији народа овог простора.

Резиме

Рад Гајрета на културно-просвјетном подизању становништва био је врло разнолик. Поред читаоница, популарних предавања, аналфабетских течајева, домаћичких школа и разних културно-просвјетних приредби, главна активност Гајрета била је школовање омладине. Тој области Гајрет у Средњем Полимљу и Потарју је посвећивао највише пажње. У свом раду до 1941. године, Гајрет је био средиште културних активности ове средине. Програми и окупљања које је он иницирао постали су примамљиви посебно млађем свијету и били су стједиште друштвеног, културно-просвјетног, националног и другог корисног стремљења овдашњег омладинског живља. У његовом

¹⁰ „Гајрет”, бр. 3, 1931.

оснивању и раду учествовали су и угледни грађани православне вјере, а Гајретево програме са истом заинтересованошћу пратила је и српска омладина. Захваљујући Гајрету многи су научили да читају, пишу, многи су видјели прву позоришну представу и присуствовали игранци, а млађи и даровити су завршили разне средње школе и факултете.

Немјерљива је његова улога у еманципацији женског дијела бошњачке популације, поготову када се има у виду да ниједна Бошњакиња није имала средњу школу и до тада учествовала у јавном животу града. Вријеме се практично дијелило на „прије и после Гајретовог”. Челници и сви активисти Гајрета својски су се трудили да ове просторе приближе токовима савремене цивилизације. У томе су успјели колико су им друштвено-политичке, материјалне и друге околности дозвољавале.

Nadir Effendi DACIC, PhD

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY OF GAJRET IN CENTRAL POLIMLJE AND POTARJE

SUMMARY: The Gajret's (educational and cultural society) work on the cultural and educational upliftment of the population was very diverse. In addition to reading rooms, lectures, literacy courses, domestic schools and various cultural and educational events, the main activity of Gajret was the education of the youth. The Gajret Society dedicated most of its attention to the education of the youth in Srednje Polimlje and Potarje. The Gajret Society was the centre of cultural activities in the area up until 1941. The programmes and gatherings it initiated, became especially attrac-

tive to the younger generation and were a meeting place for social, cultural-educational, national and other activities of interest for the local youth. Prominent citizens of the Orthodox faith participated in its establishment and work, and the Serbian youth followed Gajret's programmes with great interest. Thanks to the Gajret Society, many people learned to read and write, many saw their first theater performance, attended dances and the younger and the gifted ones graduated from high schools and universities.

Its role in the emancipation of the female Bosniak population is immeasurable, especially when it is taken into account that no Bosniak woman had a high school education or participated in the public life of the city. History was almost divided into "before or after Gajret". The leaders and activists of the Gajret Society did their best to bring these regions closer to the course of modern civilisation. They succeeded in this as much as their socio-political, material and other circumstances allowed.